

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

(Εκδόσεις Editorial Romaire, Βαρκελώνη, 1980)..... 9

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΚΔΟΣΗΣ..... 11

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΠΡΩΙ

Ένα 15

Δύο 29

Τρία 47

Τέσσερα 57

Πέντε 69

Έξι..... 77

Επτά 95

Οκτώ 105

Εννιά 117

Δέκα 129

Έντεκα..... 137

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΣΙΕΣΤΑ

(Ο πόλεμος του '47)

Ένα 153

Δύο 163

Τρία 175

Τέσσερα	181
Πέντε	193
Έξι	203
Επτά	213
Οκτώ	225
Εννιά	233
Δέκα	243
Έντεκα	255

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΑΠΟΓΕΥΜΑ

Ένα	263
Δύο	273
Τρία	287
Τέσσερα	295
Πέντε	311
Έξι	321
Επτά	337
Οκτώ	347

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Η ΝΥΧΤΑ	363
-------------------------	-----

Τέσσερα	181
Πέντε	193
Έξι	203
Επτά	213
Οκτώ	225
Εννιά	233
Δέκα	243
Έντεκα	255

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΑΠΟΓΕΥΜΑ

Ένα	263
Δύο	273
Τρία	287
Τέσσερα	295
Πέντε	311
Έξι	321
Επτά	337
Οκτώ	347

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Η ΝΥΧΤΑ	363
-------------------------	-----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

(Εκδόσεις Editorial Pomaire, Βαρκελώνη, 1980)

Το πραγματικό όνομα του Μπαρτόλο, πρώην αξιωματικού του στρατού της Παραγουάης, πρέπει να παραμείνει ακόμη κρυφό. Όμως όλα τα περιστατικά που περιγράφονται στο βιβλίο είναι αυθεντικά, αν και πολλά από αυτά παρουσιάζονται με μεγαλύτερη ή μικρότερη σημασία από την πραγματική, κατά το καπρίτσιο του συγγραφέα, ενώ σχεδόν όλα τα ονόματα των ανθρώπων έχουν αλλαχτεί, επειδή δεν πρόκειται για βιογραφία.

Θέλω να ευχαριστήσω τον πραγματικό Μπαρτόλο για τα ατέλειωτα απογεύματα που μου αφιέρωσε, κάτω από την πορτοκαλιά στον κήπο του, στο Τσάκο της βορειοανατολικής Αργεντινής, ενώ εγώ κατέγραφα σε κασέτες την πληθωρική ιστορία της ζωής του. Ξέρω ότι δεν του ήταν εύκολο, ούτε ευχάριστο. Ίσως λόγω αυτού, και επειδή οι αφιερώσεις βιβλίων συνιστούν τρόπον τινά δωροδοκίες, εγώ θα αρκεστώ στην ταπεινότητα της ευγνωμοσύνης και δεν θα αφιερώσω το βιβλίο σε κανέναν. Ο Μπαρτόλο είναι πραγματικός, κι αυτό είναι που μετράει.

Μ. Τζ.

Μπουένος Άιρες, 1972 - Μεξικό, 1977

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

(Εκδόσεις Editorial Pomaire, Βαρκελώνη, 1980)

Το πραγματικό όνομα του Μπαρτόλο, πρώην αξιωματικού του στρατού της Παραγουάης, πρέπει να παραμείνει ακόμη κρυφό. Όμως όλα τα περιστατικά που περιγράφονται στο βιβλίο είναι αυθεντικά, αν και πολλά από αυτά παρουσιάζονται με μεγαλύτερη ή μικρότερη σημασία από την πραγματική, κατά το καπρίτσιο του συγγραφέα, ενώ σχεδόν όλα τα ονόματα των ανθρώπων έχουν αλλαχτεί, επειδή δεν πρόκειται για βιογραφία.

Θέλω να ευχαριστήσω τον πραγματικό Μπαρτόλο για τα ατέλειωτα απογεύματα που μου αφιέρωσε, κάτω από την πορτοκαλιά στον κήπο του, στο Τσάκο της βορειοανατολικής Αργεντινής, ενώ εγώ κατέγραφα σε κασέτες την πληθωρική ιστορία της ζωής του. Ξέρω ότι δεν του ήταν εύκολο, ούτε ευχάριστο. Ίσως λόγω αυτού, και επειδή οι αφιερώσεις βιβλίων συνιστούν τρόπον τινά δωροδοκίες, εγώ θα αρκεστώ στην ταπεινότητα της ευγνωμοσύνης και δεν θα αφιερώσω το βιβλίο σε κανέναν. Ο Μπαρτόλο είναι πραγματικός, κι αυτό είναι που μετράει.

Μ. Τζ.

Μπουένος Άιρες, 1972 - Μεξικό, 1977

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Περισσότερα από τριάντα χρόνια μετά, μπορώ να το πω: Αυτό το βιβλίο είναι μια απολύτως ελεύθερη έκδοχή της στρατιωτικής και προσωπικής ζωής του δον Χουάν Μπαρτολομέ Αραούχο, ο οποίος τη διηγήθηκε πρώτα στον πατέρα μου κι έπειτα σε εμένα.

Από την έκδοσή του, το 1980, και μέχρι το 1989, οπότε ανατράπηκε ο δικτάτορας Αλφρέδο Στρέσνερ, το βιβλίο κυκλοφορούσε ευρέως, αλλά κρυφά, στην Παραγουάη. Το 1996, κατά την πρώτη επίσκεψή μου στην πρωτεύουσα Ασουνσιόν για να παρουσιάσω μια αργεντίνικη έκδοση του βιβλίου στην εσωτερική αυλή ενός βιβλιοπωλείου, ο Μπαρτόλο –όπως τον αποκαλούσαν πάντα όλοι– έκατσε στην πρώτη σειρά, άκουσε με προσοχή και περηφάνια, και μετά αγκαλιαστήκαμε, ιδιαίτερα συγκινημένοι. Τότε, ήξερε ότι η ιστορία του και αυτό το βιβλίο είχαν συνεισφέρει στην πτώση της πιο βάρβαρης δικτατορίας που είχε βιώσει ποτέ η χώρα του. Ο Μπαρτόλο πέθανε στην Ασουνσιόν το 1998.

Μ. Τζ.
Ρεσιστένσια, 2012

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΠΡΩΙ

ΕΝΑ

Εκείνο το σαββατιάτικο καλοκαιρινό πρωινό του 1976, ο ταγματάρχης του παραγουανικού στρατού δον Χουάν Μπαρτολομέ Γαΐτε σηκώθηκε πιο νωρίς και πιο κακόκεφος από ό,τι συνήθως. Βγήκε στην αυλή, ξυπόλυτος, φορώντας μόνο τη φανέλα και το εσώρουχό του, αγνάντεψε τον ανέφελο ουρανό και χασμουρήθηκε δυνατά τεντώνοντας τα χέρια του προς τα πίσω. Μετά είδε τον Μπολίτο, το μεγαλύτερο από τα έξι παιδιά του, ο οποίος έπινε το μάτε* του αμέριμνος κάτω από την πορτοκαλιά, και τον παρατήρησε να κόβει τα νύχια των ποδιών του με τα νύχια των χεριών του.

Χοντροκέφαλε, σκέφτηκε, αφού τον κοίταξε εξεταστικά για μερικά δευτερόλεπτα. Ο Μπολίτο ήταν παχουλός, πλαδαρός, με μάτια φωλιασμένα βαθιά μέσα στις κόγχες τους και μαλλιά πάντα ανακατεμένα, σαν κάποιου που μόλις ξύπνησε από εφιάλητη.

Σταμάτησε να τον κοιτάζει, αναστέναξε κουνώντας το κεφάλι του και πήγε προς την τουαλέτα, έναν όγκο από τούβλα χωρίς σοβά, καμιά δεκαριά μέτρα μακριά από το σπίτι.

* Παραδοσιακό λατινοαμερικάνικο ζεστό ρόφημα από φυτό πλούσιο σε καφεΐνη. (Σ.τ.Μ.)

τι. Ενώ ουρούσε, σκεφτόταν ότι ούτε η σημερινή μέρα θα έφερνε κάποια νεότερη είδηση, παρότι ένας μήνας ήταν ήδη υπερβολικά πολύς καιρός.

Το ποτάμι –εκεί, στα πενήντα μέτρα– κυλούσε αργά, θολό, γεμάτο χώμα, και τη σιωπή έσπαγε μόνο το περιστασιακό άλμα κάποιου ψαριού. Η ζέστη δεν ήταν ακόμη έντονη, αλλά η απουσία μιας έστω ελαφριάς αύρας υποσχόταν ότι, σε μερικές ώρες, η καλοκαιρινή ζέστη θα επανερχόταν όπως γινόταν σχεδόν όλο τον χρόνο, κάθε χρόνο.

Στην απέναντι όχθη του ποταμού, το βουνό φαινόταν βρόμικο, με βλάστηση καλυμμένη από τη σκόνη του αέρα, άγρια και οργιώδη, όπως όλα τα βουνά στην περιοχή του Τσάκο. Ένα πράσινο παπαγαλάκι έπαιζε στο φύλλωμα των δέντρων, μόνο του, και κάπου κάπου ακουγόταν το τραγούδι μιας καρδερίνας, ανακατεμένο με το πένθιμο κόσσμα ενός βάτραχου.

Βγήκε από την τουαλέτα και κατευθύνθηκε στην παράγκα με τα εργαλεία του, ένα παράπηγμα στηριγμένο σε τέσσερις κορμούς δέντρων, και έπλυνε το πρόσωπό του στη μεγάλη λεκάνη. Σκουπίστηκε με μια καθαρή πετσέτα, από αυτές που έβαζε η Ελίδα κάθε βράδυ, και αποφάσισε ότι δεν θα πήγαινε στην πόλη για να αγοράσει τα απαραίτητα για την εβδομάδα. Ας πήγαινε εκείνη, ή ας έστελνε ένα από τα παιδιά. Αποκαρδιωμένος από την απουσία ειδήσεων, δεν έβρισκε το κουράγιο να κάνει εφτά χιλιόμετρα με το ποδήλατο μέχρι να φτάσει στην πόλη, κι άλλα εφτά για να γυρίσει. Θα έπινε μερικές κούπες μάτε και μετά θα ετοίμαζε λίγο πηλό ακόμα, θα έφτιαχνε μερικά τούβλα, και θα έβλεπε πώς πήγαινε ο τοίχος που έχτιζε. Αυτό θα έκανε. Και καλό θα ήταν να μην του χάλαγε κανείς τα σχέδια.

«Μπολίτο!» φώναξε ενώ έβαζε ένα ξεφτισμένο παντε-

λόνι από χοντρό ύφασμα και έβγαζε τη φανέλα του για να φορέσει ένα κοντομάνικο πουκάμισο, λευκό, πεντακάθαρο και υπερβολικά κολλαριστό για τα γούστα του. «Θέλω ένα μάτε!»

Ο πιτσιρικάς σηκώθηκε χωρίς να ξαφνιαστεί και μπήκε στο σπίτι με αργές κινήσεις, κρατώντας το τσαγερό και την παράξενη, σαν φλασκή, κούπα από νεροκολοκύθα, για το νερό και τα βότανα.

Ο Μπαρτόλο περπάτησε μέχρι την πορτοκαλιά κι έκατσε στην πτυσσόμενη καρέκλα. Το ξύλο ήταν ακόμη ζεστό. *Χοντροκώλη*, συλλογίστηκε κουνώντας αρκετές φορές το κεφάλι του με μια έκφραση παραίτησης και αγανάκτησης μαζί. Ψηλάφισε το σαγόνι του και χάιδεψε τα γένια του· είχε να ξυριστεί σχεδόν μια βδομάδα. Κατόπιν φόρεσε τη μασέλα του και θυμήθηκε τότε που τα δόντια του ήταν αρκετά γερά ώστε μπορούσε να κόψει με αυτά τα νύχια των χεριών του αν ήταν αρκετά νευρικός, δηλαδή σχεδόν πάντα. *Με αυτή τη γαμημένη τη μασέλα δεν γίνεται*, σκέφτηκε με σιωπηλή στεναχώρια. *Γερνάω και παραξενεύω*, σκέφτηκε έπειτα. Πάντα έκανε τις ίδιες σκέψεις.

Κι ο ίδιος ήταν χοντρός. Πρέπει να ζύγιζε πάνω από ογδόντα πέντε κιλά, και σίγουρα δεν ήταν ιδιαίτερα ψηλός. Οι μύες του, στα εξήντα του χρόνια, φαίνονταν να κοιμούνται, όπως ενός εφήβου στα λεπτά που ακολουθούν μια εκσπερμάτιση. Είχε πολλές ρυτίδες γύρω από τα μάτια και, μέσα τους, ένα σκούρο πέπλο σαν από θλίψη. Τα μαλλιά του, μαύρα σαν τα μάτια του, είχαν γεμίσει άσπρες τρίχες. Οι παλάμες του, χοντρές, ταλαιπωρημένες, σκληρές σαν τα πέλματά του που ήταν μια ζωή ξυπόλυτα, και γεμάτες κάλους, που έμοιαζαν με κομμάτια από κέλυφος χελώνας. Ψηλάφισε τα μπράτσα του, το στήθος του, και, τέλος, πέρα-

σε το χέρι του από τα μαλλιά του ενώ αναγνώρισε ότι είχε αρχίσει να μελαγχολεί.

Ο Μπολίτο επέστρεψε φέρνοντάς του ένα μάτε, κι αυτός άρχισε να το πίνει με θόρυβο, ξινίζοντας το πρόσωπό του από την πικρή αλλά ευχάριστη γεύση του βότανου. Εκείνη τη στιγμή, άκουσε μέσα από το σπίτι την Ελίδα να φοράει τα ξύλινα τσόκαρά της και να ξεκινάει το ξύπνημα των παιδιών, παρότι είχαν διακοπές και δεν ήταν απαραίτητο να σηκωθούν τόσο πρωί. Έπειτα βγήκε στην αυλή και κοίταξε τον σύζυγό της, τον Μπολίτο και τον ορίζοντα, σουφρώνοντας τα φρύδια της ανήσυχη. Πήγε προς το παράπηγμα, όπου έπλυνε το πρόσωπό της με την ησυχία της. Ενώ έβαζε την μπλούζα της μέσα από τη φούστα, χαιρέτησε:

«Καλημέρα, Παστόρ».

Από μια παλιά και σκουριασμένη ρόδα ποδηλάτου χωρίς ακτίνες, ο Παστόρ επανέλαβε, με ένρινη φωνή:

«Καλημέρα, Παστόρ» και ξανάπιασε να βγάζει τα φτερά του με το ράμφος του.

Η Ελίδα πήρε μια καρέκλα κι έκατσε δίπλα στον Μπαρτόλο. Δεν καλημέρισαν ο ένας τον άλλο, αλλά ύστερα από λίγα λεπτά του είπε:

«Δεν ήρθαν. Ούτε σήμερα».

«Όχι. Όχι ακόμη. Αλλά είναι νωρίς».

«Όλες τις μέρες υπάρχει κάποια ώρα που είναι νωρίς, Μπαρτόλο. Επειδή όλες οι μέρες είναι ολόιδιες. Αλλά κι αυτοί δεν έρχονται ποτέ. Ούτε νωρίς ούτε αργά. Σαν την τύχη. Πάντα έτσι γίνεται, κι εγώ πάντα σ' το λέω».

«Εσύ πάντα το ίδιο λες».

«Κοίτα ποιος μιλάει!»

Ο Μπαρτόλο ήπια μια γουλιά από το μάτε του, σιωπηλός. Τα σχεδόν τριάντα χρόνια στο πλευρό της –τρόπος του

λέγειν, δηλαδή, αφού τουλάχιστον πέντε ήταν χώρια— του είχαν μάθει αρκετά ώστε να καταλάβει ότι δεν έπρεπε να απαντήσει. Η Ελίδα, από τη δική της πλευρά, είχε την ίδια εντύπωση: καλύτερα να μην της πήγαινε κόντρα. Αν και δεν τον άντεχε όταν καθόταν σιωπηλός. Για την ακρίβεια, δεν τον άντεχε γενικά. Τον αγαπούσε και τον θαύμαζε, αδιαμφισβήτητα, αλλά ένιωθε μια μόνιμη ένταση, κι επαναλάμβανε διαρκώς στον εαυτό της ότι έτσι θα ήταν τα πράγματα, γιατί η συμβίωση με αυτόν τον άνθρωπο δεν ήταν σαν τη γαλήνη που επικρατεί σε ένα νεκροταφείο μια ανοιξιάτικη μέρα.

«Δώσε μου λίγο», του είπε τακτοποιώντας τα μακριά μαύρα μαλλιά που έπεφταν στους ώμους της. Παρά τις άσπρες τρίχες, τα μαλλιά της ήταν υπέροχα, και την έκαναν να δείχνει αρκετά μικρότερη απ' όσο μαρτυρούσαν οι ρυτίδες στο πρόσωπό της.

Ο Μπαρτόλο της έτεινε την κούπα χωρίς να την κοιτάξει. Εκείνη γύρισε το κεφάλι της, κοιτώντας γύρω της: το περιβολάκι με τις πορτοκαλιές και τα λαχανικά τους βρισκόταν σε τραγική κατάσταση εγκατάλειψης, το σπίτι παρέμενε μόνο με τα τούβλα, χωρίς σοβά, κι η σπασμένη καγκελόπορτα ακόμη περίμενε να ασχοληθεί κάποιος μαζί της. Τριακόσια μέτρα νοτιότερα, προς τον δρόμο, τα δυο άλογα δεμένα σε έναν στύλο, αδύνατα και κουρασμένα, μαζί με τα καροτσάκια, τα φυτάρια, τα καλούπια, κι εκείνη η μικρή στοίβα με τούβλα, την οποία ανά πάσα στιγμή θα ερχόταν να πάρει ο Μανουέλ με το παλιό του φορτηγό, συνθέταν μια εικόνα παρακμής. Ξάφνου, ένιωσε νευρική, ανυπόμονη, κι άρχισε να χτυπάει το πόδι της στο πάτωμα.

Επέστρεψε το μάτε στον σύζυγό της, και, για μια στιγμή, τα βλέμματά τους διασταυρώθηκαν.

«Τι έχεις;»

«Τίποτα», αποκρίθηκε εκείνος. «Εσύ είσαι ευέξαπτη. Κι εγώ το ίδιο».

«Μπορώ να μάθω το γιατί;»

«Γιατί στην τουαλέτα έχει ένα τεύχος του περιοδικού *Selecciones*, και έχω πει σε όλους ότι δεν θέλω το *Selecciones* εδώ μέσα. Επίτηδες το κάνουν, για να με εκνευρίσουν. Ποιος το έφερε;»

«Πού να ξέρω; Βρίσκεις κι εσύ κάτι πράγματα κι ασχολείσαι...»

«Και με τι θες να ασχοληθώ; Λίγο είναι να βλέπω το κωλο-*Selecciones*, μετά τη νύχτα που πέρασα;»

«Η τουαλέτα έχει βουλώσει, κι αυτό είναι πιο σημαντικό. Βρομάει. Και την καγκελόπορτα, πόσες φορές σου έχω πει να τη φτιάξεις, ε; Και τα μυρμήγκια θα φάνε όλα τα πορτοκάλια και τα λαχανικά, αν δεν ασχοληθεί κάποιος μαζί τους. Αλλά βέβαια... εσένα δεν σε νοιάζει, έχεις πιο σημαντικά πράγματα να ασχοληθείς. Ο κύριος συλλογίζεται την αντιμπεριαλιστική επανάσταση. Αλλά, στο μεταξύ, εμείς δεν έχουμε να φάμε. Κι αν δεν έχουμε ούτε πορτοκάλια ούτε λαχανικά, αν δεν φτιάξουμε τούβλα, δεν ξέρω πώς θα επιβιώσουμε. Και μη μου πεις ότι λέω ανοησίες· είναι πολύ σοβαρό το θέμα. Κι ακόμη δεν τελείωσα, γιατί...»

«Τελείωνε, Ελίδα».

«Όχι, θα συνεχίσω» – χτυπούσε το πόδι της μανιασμένη. «Θα συνεχίσω επειδή ήδη σου έχουν καεί δυο φουρνιές...»

«Ο πηλός δεν είχε ανακατευτεί καλά, το ξέρεις αυτό. Δεν άναψε καλά και η θράκα».

«Φυσικά, εδώ εσύ δεν μπορείς να ανάψεις ούτε σπύρτο. Όταν ο Θεός μοίραζε μυαλά, εσύ κρατούσες ομπρέλα. Όλο τρέχεις και δεν φτάνεις».

«Τελείωνε, Ελίδα. Φτάνει».

«Όχι, δεν φτάνει, Μπαρτόλο, γιατί εσύ μπορεί να μην το βλέπεις: όχι μόνο δεν έχουμε να φάμε, αλλά ανά πάσα στιγμή μπορεί να έρθουν και να μας διώξουν, και δεν θα μπορούμε να κάνουμε τίποτα. Γιατί δεν έχουμε ούτε ένα πέσο, ούτε γνωριμίες με επιρροή, ούτε τίποτα. Και είμαστε ξένοι εδώ. Λοιπόν εγώ δεν καταλαβαίνω πώς μπορείς να ασχολείσαι με ένα απλό περιοδικό. Δεν ξέρω ποιος το έφερε, ούτε με ενδιαφέρει!»

«Μα είναι αυτό το καταραμένο το *Selecciones!*» διαμαρτυρήθηκε ο Μπαρτόλο χτυπώντας τη γροθιά στο μπούτι του.

Έφτιαξε άλλο ένα μάτε και το ήπие αργά, προσπαθώντας να ηρεμήσει. Η Ελίδα άρχισε να λιμάρει το νύχι από το μεγάλο δάχτυλο του δεξιού ποδιού της, αναστενάζοντας με ύφος παραίτησης. Για λίγη ώρα, το μόνο που ακουγόταν ήταν η ένρινη φωνή του Παστόρ, ο οποίος συνέχιζε να επαναλαμβάνει: «Καλημέρα, Παστόρ· καλημέρα, Παστόρ». Τελικά, ο Μπαρτόλο είπε:

«Θα βρέξει. Με πονάει η σφαίρα».

«Θες να σε τρίψω;» ρώτησε εκείνη παρατώντας τα νύχια της.

«Όχι, ευχαριστώ, δεν βοηθάει καθόλου. Εκείνος ο γιатρός με κορόιδεψε: μου είχε πει ότι δεν θα με πόναγε ποτέ, ότι δεν ήταν ανάγκη να τη βγάλω, και να το ξεχάσω. Αλλά αυτή η αναθεματισμένη σφαίρα βάζει τα δυνατά της για να τη θυμάμαι κάθε φορά που έρχεται βροχή, εδώ και δεκατρία χρόνια».

Του χάιδεψε το χέρι.

«Και τότε θα έρθουν, Μπαρ;»

«Ανάθεμα κι αν ξέρω. Καμιά φορά πιστεύω ότι με δουλεύουν. Εδώ κι εννιά χρόνια δεν συμβαίνει τίποτα, η επα-

νάσταση μοιάζει να έχει σταματήσει, λες και η Παραγουάη είναι χαμένη υπόθεση. Και ξαφνικά έρχονται και λένε να ετοιμαστούμε για ξεσηκωμό, να συνεισφέρουμε με όποιον τρόπο μπορούμε, να βρούμε όπλα, να μπούμε σε μυστικές οργανώσεις, να αρχίσουμε πάλι τις μάχες... Όπως πάντα. Αυτό που δεν είναι όπως πάντα, όμως, είναι ότι εγώ δεν μπορώ πλέον να πάω ούτε αποδώ μέχρι εκεί».

«Πιστεύεις ότι αυτή τη φορά θα είναι σοβαρή απόπειρα;»

«Πάντα το πιστεύω. Δεν φταίω εγώ αν με προδίδουν, αν βρίσκομαι με την πλευρά των ηττημένων».

«Αλλά αυτή τη φορά θα έρθουν, σου το είπαν για σίγουρο;»

«Σου το είπα είκοσι φορές, Ελίδα. Κάθε πρωί σου λέω τα ίδια: με πληροφόρησαν, μου ζήτησαν να βοηθήσω και είπαν πως θα έρχονταν, αλλά δεν είπαν τότε. Κι ας αλλάξουμε θέμα».

Σηκώθηκε όρθιος και πήγε προς τη ρόδα όπου βρισκόταν ο Παστόρ, με το τσαγερό και την κούπα με το μάτε, που ετοιμαζόταν καθώς περπατούσε, ενώ σκεφτόταν ότι εννιά χρόνια χωρίς νέα είναι πάρα πολύς καιρός. Στην ηλικία του, κάθε μέρα, κάθε βδομάδα ήταν ένα βήμα προς το τέλος. Πάντα έτσι ήταν, αλλά παλιότερα δεν το παρατηρούσε. Αυτή ήταν η σοφία της ζωής: η ωριμότητα και η σοφία βρίσκονταν στην κατανόηση των πραγμάτων, επειδή υπήρχαν περισσότερα πράγματα στο παρελθόν για να αντληθούν διδάγματα. Το κακό ήταν που, ενώ η ζωή σου έμοιαζε πια φρικτά σύντομη, ενώ όλο το παρελθόν δεν ήταν τίποτα άλλο παρά μια συλλογή από παλιατζούρες που είχαν συσσωρευτεί άσκοπα, ενώ ανά πάσα στιγμή μπορούσες να εξαϋλωθείς, να διαλυθείς σαν άνεμος, ήσουν καταδικασμένος και

πάλι να προσμένεις και να αγωνιάς. Κάτι που ο Μπαρτόλο ποτέ δεν άντεχε. Σε αυτή την περίπτωση, η σοφία δεν χρησίμευε σε τίποτα.

Σταμάτησε μπροστά στον Παστόρ, ο οποίος τον κοίταζε πρώτα με το ένα μάτι κι έπειτα με το άλλο ενώ άνοιγε το στόμα του σαν να κακάριζε βουβά.

«Καλύτερα να είσαι φτωχός, παρά γέρος», του είπε και ρούφηξε το μάτε του ενώ τον κοιτούσε, πεπεισμένος ότι ο παπαγάλος τον καταλάβαινε επειδή οι δυο τους είχαν γεράσει μαζί, αφού όταν του τον έκαναν δώρο, στην Κονσεψιόν τριάντα χρόνια πριν, το πτηνό ήταν ήδη ενήλικο. Ήταν μια νύχτα σε ένα πανηγύρι υπέρ των ενόπλων επαναστατικών δυνάμεων, ύστερα από έναν διαγωνισμό σκοποβολής όπου είχε βγει δεύτερος, πίσω από κάποιον λοχία ονόματι Αρεβάλο, έναν μικρόσωμο άντρα τον οποίο δεν μπορούσε να θυμηθεί καλά και πίστευε ότι είχε πεθάνει στη Μάχη του Πουέρτο Ροσάριο.

Και στον ίδιο φαινόταν ότι αυτή η πρωινή ρουτίνα επαναλαμβανόταν υπερβολικά συχνά τον τελευταίο καιρό. Ήταν αναπόφευκτο ότι θα κατέληγε να αισθάνεται επικίνδυνα πολλή νοσταλγία κι επιθετικότητα, επειδή όλες οι αναμνήσεις της ζωής του στριμώχνονταν και διαγκωνίζονταν για το ποια θα καταλάμβανε το παρόν του. Κι αυτό ήταν κακό, επειδή, όταν η φτώχεια συνδυαζόταν με το μεγαλείο των μαχών, όταν η τραχιά στολή του και η τρικολór κορδέλα που είχε φορέσει μία και μοναδική φορά στο στήθος μπλεκόταν στο μυαλό του με την τρύπια φανέλα που φορούσε κάθε πρωί, κι όλα αυτά τον έφερναν στο παρόν, δεν μπορούσε να μη νιώθει γυμνός, ασήμαντος, ξοφλημένος.

«Πώς να μην απογοητευτεί ένας δεκανέας που μόλις παραιομοφορήθηκε», είπε στον Παστόρ.

«Καλημέρα, Παστόρ», αποκρίθηκε ο παπαγάλος. «Καλημέρα, Παστόρ».

«Καλημέρα τ' αρχίδια μου τα δυο».

Πήγε να βάλει τις γαλάζιες σαγιονάρες, της δουλειάς.

Περπατώντας προς το εργαστήρι του, σκέφτηκε ότι δεν ήταν δυνατόν να πάνε όλα στράφι για άλλη μια φορά. Αναρωτήθηκε πού ήταν η αισιοδοξία του, αν τον είχαν τσακίσει οι κακουχίες και οι ήττες, ή το ότι είχε δει τόσο πολλούς ανθρώπους να πεθαίνουν. Κλότσησε μια στοίβα χόμα, κι αυτή διαλύθηκε λίγα μέτρα παραπέρα. *Σπουδαίος στρατιωτικός* –είπε μέσα του–, *καταδικασμένος να πεθάνω φτωχός και ηττημένος. Γαμώ τον Στρέσνερ.*

Μόλις έφτασε στο εργαστήρι τούβλων –αν μπορούσε να αποκληθεί έτσι αυτός ο χώρος με το χωμάτινο, λασπωμένο δάπεδο, αυτό το μικρό παράπηγμα μέσα στο οποίο φύλαγε κάποια λιγοστά εργαλεία του και τα ξύλινα καλούπια–, αναρωτήθηκε αν είχε στ' αλήθεια όρεξη να δουλέψει. Έπρεπε να ψάξει και να βρει καλό χόμα, να το φτυαρίσει και να το πάει στο εργαστήρι του –εκείνη τη μικρή σκηνή που είχε εμβασμό έξι μέτρα–, μέσα στην οποία γύριζαν δεμένα τα δύο άλογα, ετοιμάζοντας το μείγμα. Αυτό το πρωί έπρεπε να βρει αργιλώδες χόμα, για να το ανακατέψει με το μαύρο χόμα που έβρισκε στην όχθη του ποταμού. Ετοίμαζε το μείγμα με το μάτι αδειάζοντας τα καροτσάκια, και μετά πρόσθετε πριονίδι, για να του δώσει μεγαλύτερη συνοχή. Γενικά χρησιμοποιούσε πριονίδι από ξυλουργεία που έφερνε ο Μανουέλ με το φορτηγό του κάθε τόσο, όταν έπαιρνε τα λιγοστά αξιοποιησίμα τούβλα κάθε φουρνιάς και πήγαινε να τα πουλήσει. Του έφερνε στάχτη ή φλοιούς από ρύζι, για να ανεβάζει τη θερμοκρασία του μείγματος αφότου άναβε τη φωτιά. Όλα γίνονταν βάσει υπολογισμών, ανάλογα με

το είδος τούβλων που ήθελε να φτιάξει. Κι αυτό ήταν το πρόβλημα: ο Μπαρτόλο πάντα έκανε λάθος στους υπολογισμούς, κι έτσι τα περισσότερα τούβλα έβγαιναν υπερβολικά ψημένα, και ήταν άχρηστα.

Όπως και να 'χει, δούλεψε λίγο περισσότερο από μία ώρα συλλογιζόμενος ότι το φταίξιμο δεν ήταν ολότελα δικό του, ότι επίσης ήταν θέμα κακοτυχίας, αυτής της παλιάς του γνώριμης, κι ότι κάτι του έλεγε πως η σημερινή φουρνιά θα έβγαινε καλή.

Μετά έκασε κάτω από την αυτοσχέδια τέντα, δίπλα στο εργαστήρι του, όπου η ζέστη ήταν κάπως λιγότερο ανυπόφορη. Ψαχούλεψε μέσα σε ένα κιβώτιο. Έβγαλε ένα ταλαιπωρημένο τσιγάρο, το κουτί με τα σπέρτα κι ένα χοντρό βιβλίο με σκληρό εξώφυλλο.

Σε λίγο, σκέφτηκε, θα έχω τελειώσει όλες αυτές τις μαλακίες που είχε γράψει αυτός ο Λένιν. Τότε άναψε το τσιγάρο, μια και κάπνιζε μόνο όταν διάβαζε, άνοιξε το βιβλίο και πριν να αφοσιωθεί στη μελέτη σκέφτηκε ότι, τελικά, αυτή η εξορία δεν ήταν τόσο άσκοπη. Βρισκόταν στον τόμο τριάντα έξι.

Μια ώρα αργότερα, τον απέσπασε από το διάβασμα ο μικρότερος γιος του.

«Καλημέρα, στρατηγέ μου», χαιρέτησε ο Ραουλίτο και χώθηκε κάτω από την τέντα.

«Καλημέρα, γιε μου», απάντησε ο Μπαρτόλο, παρατώντας το βιβλίο του με ένα χαμόγελο, «αλλά δεν είμαι παρά ταγματάρχης».

«Τι λες, να ξεκινήσω;»

Ο Μπαρτόλο κοίταξε τον ουρανό, πάνω από το παιδί, υπολόγισε ότι πρέπει να ήταν γύρω στις οχτώμισι το πρωί κι έγνεψε καταφατικά.

Ο Ραουλίτο χώρισε λίγο φρέσκο πηλό, που μόλις είχε ανακατευτεί, και τον πήγε λίγα μέτρα πιο μακριά από την τέντα. Παίρνοντας ένα ξύλινο καλούπι, άρχισε να σχηματίζει μικρούς μαύρους όγκους και να τους τακτοποιεί σε μια γωνιά.

«Μπαμπά», είπε ύστερα από μερικά λεπτά, «θα έρθουν σήμερα;»

«Ποιος ξέρει».

«Κι αν δεν έρθουν, πότε θα γίνει; Τον χειμώνα; Είπαν ότι αυτή την απόφαση θα την έπαιρνα εγώ, ως αρχηγός του στρατεύματος».

Σιώπησαν και οι δύο για λίγο, με τα μάτια τους καρφωμένα στον πηλό που είχε μπροστά του ο μικρός. Μέχρι που το παιδί είπε:

«Και γιατί να μην έρθουν, ε;»

Ο Μπαρτόλο έξυσε τη μύτη του. Ανασήκωσε τη μασέλα του με τον αντίχειρα.

«Δεν ξέρω», είπε, «κι αυτό είναι που με ανησυχεί περισσότερο. Μπορεί να έχουν προβλήματα. Αλλά θα ήταν μεγάλη κακοτυχία, έτσι δεν είναι;»

Ο Ραουλίτο αφοσιώθηκε και πάλι στη δουλειά του, ενώ ο Μπαρτόλο τον κοίταζε με ξεκάθαρο θαυμασμό. Ήταν το μικρότερο παιδί του, μόλις δεκατριών ετών, με εκφραστικά μαύρα μάτια και αδύνατη κοψιά, σχετικά ψηλός, με τραχιές πατούσες, από αυτά τα παιδιά που δεν έχουν τίποτα το ιδιαίτερα ελκυστικό, ούτε εξαιρετικά ωραίο, αλλά των οποίων το συνολικό παρουσιαστικό είναι αξιοπρόσεκτο, που η παρουσία τους δεν θα περάσει ποτέ απαρατήρητη. Εξελισσόταν σε κανονικό εργάτη στην πλινθοποιία τους, αλλά αυτός δεν ήταν ο μόνος λόγος για τον οποίο ο Μπαρτόλο τον ξεχώριζε. Σίγουρα, αν και αναγνώριζε ότι κάτι τέ-

τοιο ήταν εντελώς αυθαίρετο, δεν έκρυβε την προτίμησή του για αυτό του το παιδί. Αγαπούσε τη συντροφικότητά του, την αυταπάρνηση και την αφοσίωση με την οποία εργαζόταν, ακόμα και την εξωτερική του εμφάνιση και τη συμπεριφορά του, η οποία έμοιαζε με τη δική του: ήταν και οι δύο παθιασμένοι, πεισματάρηδες, έκαιγε μέσα τους μια φλόγα και ήταν ικανοί να παρατήσουν τα πάντα και να τα δώσουν όλα για κάτι που θεωρούσαν ότι άξιζε τον κόπο. Αγαπούσε ακόμα αυτόν τον φανταστικό βαθμό του στρατηγού, τον οποίο του απέδιδε με υπερηφάνεια ο Ραουλίτο, επειδή το αγόρι σίγουρα δεν είχε καταλάβει ακόμη ότι η αξία ενός στρατιωτικού δεν κρίνεται από τον βαθμό του αλλά από τις πράξεις του.

«Τι λες κι εσύ, ε;»

«Για ποιο πράγμα;» ρώτησε ο μικρός υψώνοντας το βλέμμα.

«Γι' αυτό που σου είπα πριν από λίγο». Τα μάτια του Μπαρτόλο είχαν υγρανθεί· είχαν μια ασυνήθιστη λάμψη και μια αινιγματική αλλά ειλικρινή ανησυχία. «Με άκουσες».

«Α, ναι», είπε ο Ραουλίτο, «θα ήταν μεγάλη κακοτυχία».